

5. Петринский В. Эмоциональные факторы в управлении движениями человека / В. Петринский, И.М. Фейгенберг // Теория и практика физической культуры : научно-теоретический журнал. – 2011. – № 1. – С. 3–9.

6. Романенко В.А. Диагностика двигательных способностей : учеб. пособ. / В.А. Романенко. – Донецк : Изд-во Дон Ну, 2005. – 290 с.

7. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів / Л.П. Сергієнко. – К. : Олімпійська література, 2001. – 438 с.

КОТЕЛЮХ М.О.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ДО РОБОТИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Професійна діяльність працівників міліції часто здійснюється в складних умовах, пов'язаних із затриманням злочинців, застосуванням зброї, забезпеченням громадського порядку під час масових заходів та надзвичайних ситуацій. Правоохоронна діяльність характеризується необхідністю протидіяти злочинності в різних її формах, тривалим впливом стресогенних факторів, наявністю постійної загрози для життя та здоров'я, високою ймовірністю загибелі та травмування персоналу, а тому вимагає високого рівня професійної підготовленості працівників до дій у складних та екстремальних обставинах. Відомчими нормативними документами (зокрема, Програмою психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр.) встановлено, що основною метою професійної підготовки особового складу ОВС є формування професійної готовності працівників до дій у складних умовах службової діяльності.

Теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел дав змогу виявити різні педагогічні форми і методи організації підготовки працівників підрозділів міліції, зокрема спеціального призначення, підрозділів внутрішніх військ, та груп швидкого реагування і подібних до них структур у системі органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях. Питання соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в екстремальних умовах досліджували О.М. Бандурка, О.В. Тімченко, В.Є. Христенко [4], М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк [6], Д.О. Александров, Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко [8] та багато інших дослідників. Психолого-педагогічні засади підготовки фахівців до дій в екстремальних ситуаціях окремо вивчали С.К. Делікатний [1], М.І. Дмитренко, Д.Г. Заброда [2], В.І. Дяченко [3], В.В. Корнєшук [5], Л.С. Криворучко [7] та інші автори.

Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України достатньою мірою розкрито в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, але на сьогодні питання професійної підготовки курсантів до майбутньої професійної діяльності в екстремальних ситуаціях

потребують висвітлення, що й зумовлює актуальність вивчення зазначеної проблеми.

Мета статті – розкрити деякі питання професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Застосування передових і найбільш ефективних педагогічних форм і методів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в умовах ВНЗ системи МВС України дає змогу сформулювати та обґрунтувати вимоги до рівня різнобічної професійної, фізичної і психологічної підготовленості курсантів, а також розробити специфічні організаційні методики і навчальні моделі, які забезпечують майбутнє виконання особовим складом службових завдань в екстремальних ситуаціях [3].

На основі досліджень [4; 6; 8], які вже проводились у цій галузі, було визначено зміст поняття “екстремальна ситуація”. Наприклад, Ю.С. Шойгу визначає *екстремальну ситуацію* як таку, що раптово виникає і загрожує або суб’єктивно сприймається людиною як загрозна для життя, здоров’я, благополуччя або особистісної цілісності.

О.В. Тімченко [4] виділяє такі загальні види екстремальних ситуацій у службовій діяльності працівників ОВС: 1) безпосередня протидія злочину, контакт з особою, що підозрюється у вчиненні злочину або правопорушення; 2) протидія груповим протиправним проявам, масовим порушенням громадського порядку; 3) безпосереднє спілкування з громадянами в ході здійснення слідчо-оперативних заходів, охорони громадського порядку; 4) тривалі та інтенсивні фізичні і психічні навантаження; 5) ситуації, що виникають унаслідок надзвичайних подій природного та техногенного характеру. Професійна підготовка працівників міліції повинна бути спрямована, перш за все, на збереження життя та здоров’я особового складу та громадян при виникненні екстремальних ситуацій.

Поведінка працівника міліції в складних умовах діяльності, як вказує В.Г. Андросюк, є проявом і результатом психологічної готовності до діяльності. Наявність знань і навичок щодо дій у складних умовах створює підґрунтя для прояву рішучості та сміливості, а невпевненість у своїй професійній компетентності викликає тривожність, боязкість, напруженість [8].

Усі компоненти професіоналізму (знання, вміння, навички, психологічні якості) впливають на професійну підготовленість, але специфічне значення мають: знання і прогнозування особливостей і труднощів, відповідність очікувань тому, що відбувається; натренованість у виконанні професійних дій у складних умовах.

Поведінка в екстремальній ситуації визначається рівнем фізичної або спеціальної (тактичної) підготовки, індивідуально-психологічними особливо-

стями працівника та особливостями психічного відображення об'єктивних чинників оточення, які наявні в конкретній ситуації діяльності.

Можна представити екстремальну ситуацію як складний, комплексний подразник, який викликає в основному два рівні реакцій: а) пристосувальні, які актуалізують автоматичні реакції (типи навичок, автоматизмів, рефлексів); б) реакції, які активізують складні інтелектуальні функції, що формують стратегію поведінки і забезпечують процес розподілу уваги між контролем за поточним станом ситуації і створенням нових, адекватних до умов ситуації плану і способів дій [7].

У численних дослідженнях з екстремальної та кризової психології узагальнено фактори екстремальних ситуацій (обставинний, діяльнісний, особистісний), психогенні фактори, що впливають на якість дій співробітників ОВС (конфліктність, напруженість, дефіцит часу, велика інтенсивність навантажень, ризик, небезпека), нетипові фактори, які визначають специфічність виконання оперативно-службової діяльності із використанням транспортного засобу (дорожні, технічні, організаційно-технічні, психологічні, тактико-спеціальні); рівні регуляції реакції людини на нетипову ситуацію (адаптивна, неадаптивна і дезадаптивна поведінка).

Професійна діяльність працівників міліції пов'язана з імовірністю отримання травм, ушкоджень, загибеллю. Дії працівників міліції, пов'язані з вирішенням конкретного службового завдання, характеризуються небезпекою для здоров'я і життя, завжди здійснюються в умовах емоційних та фізіологічних навантажень. Вказані умови можуть справляти деорганізуючий вплив на діяльність і, природно, на її результативність.

Екстремальні умови створюють для людини значні труднощі, ефективне подолання яких неможливе без вольових зусиль, без свідомої мобілізації всіх сил в умовах необхідності реалізації власних дій і стану. Серед засобів саморегуляції поведінки в складних обставинах дослідники виділяють: самопереконування, самонаказ, самосхвалення, самоаналіз, концентрацію уваги на техніці вирішення завдань, а не на кінцевому результаті, усунення зовнішніх ознак емоційної напруженості тощо [6].

Накопичені за останні 10–15 років дані про сутність і вплив екстремальних ситуацій у різних сферах професійної діяльності, значення засобів фізичної культури у формуванні готовності людини успішно долати екстремальні умови професійної праці, а також факти необхідності цілеспрямованої підготовки фахівців системи МВС до дій в екстремальних умовах свідчать про можливість включення цього аспекту в систему вищої професійної освіти.

Міра підготовленості співробітників правоохоронних органів України до дій в екстремальних ситуаціях багато в чому визначається рівнем теоретичного обґрунтування категоріального апарату системи тактико-спеціальної підготовки, виявленням її підсистем і складових компонентів, встановленням

прямих і зворотних зв'язків між ними, обґрунтуванням системоутворювальних чинників і визначенням спрямованості системи на досягнення певного результату, тобто її функціонування [3].

Підготовка до дій в екстремальних ситуаціях, будучи інтегральним показником процесу професійної підготовки, структурно включає ті самі підсистеми, що й система професійної підготовки в цілому. Системоутворювальним чинником виступають вимоги професійної діяльності до процесу підготовки, що забезпечує формування навичок дій в екстремальних ситуаціях [5].

Систему професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України доцільно організовувати поетапно, ідентифікуючи кожен етап з певним рівнем інтелектуалізації професійної підготовки – від сенсорно-моторного на першому етапі, аналітико-синтетичного на другому, до алгоритмічного на третьому і творчого на четвертому рівні.

Найважливішою основою, що виражає об'єктивну логіку організаційної побудови процесу тактико-спеціальної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України, є принципи: безперервності цього процесу; регулярності; чергування навантажень і відпочинку; послідовності; розподілу матеріалу навчання; циклічності; динамічності і постійності (етапності); спеціалізованості; різноспрямованості; ритмічності та зворотного зв'язку. Вони стають засадничими і в процесі проведення занять з тактико-спеціальної підготовки у ВНЗ системи МВС України.

Моделювання процесу тактико-спеціальної підготовки можна інтерпретувати як побудову моделі управління складним об'єктом, що включає такі етапи: формування цілей підготовки; виділення показників якості засвоєння завдань діяльності (тактичних завдань); структурний синтез моделі процесу тактико-спеціальної підготовки; визначення входів і виходів об'єкта (тих, хто навчається); вибір структурних елементів і виявлення їх взаємозв'язків; декомпозиція моделі; опис структурних елементів моделі.

Здійснення професійної підготовки працівників міліції за вказаною моделлю дасть їм змогу більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки з організації та здійснення охорони прав і свобод громадян, громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, запобігання й припинення правопорушень, залишатися справжніми професіоналами своєї справи і на високому рівні вирішувати завдання правоохоронного напрямку.

Аналіз сучасного стану професійної підготовки курсантів ВНЗ системи МВС України до дій в екстремальних умовах виявляє й інші недоліки, такі як:

- переважно однобічна спрямованість у використанні засобів фізичної підготовки на розвиток фізичних якостей;
- недосконалість змісту і технологій використання засобів фізичної культури у професійному навчанні курсантів;
- відсутність ряду психолого-педагогічних і організаційних умов для реалізації завдань підготовки курсантів до виконання професійних дій.

Висновки. Проблема підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України до діяльності в екстремальних ситуаціях змушує приділити значну увагу її методологічним і теоретичним аспектам, а саме: розглянути питання про психологічні механізми професійної підготовленості та педагогічні засади її формування, рівні регуляції поведінки в екстремальних ситуаціях діяльності та можливість їх психолого-педагогічної корекції, моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Перспективами подальших досліджень є вивчення проблем професійної підготовленості курсантів відомчих навчальних закладів системи МВС в аспекті вдосконалення змісту і технологій освітнього процесу з професійної підготовки за допомогою включення ефективних засобів навчання.

Література

1. Делікатний С.К. Формування психологічної готовності співробітників ОВС до забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності / С.К. Делікатний, Ж.Ю. Полешко // Вісник ХНУВС. – 1999. – № 8. – С. 224–235.

2. Дмитренко М.І. Дії дільничних інспекторів міліції в екстремальних ситуаціях: методичні рекомендації / М.І. Дмитренко, Д.Г. Заброда. – Дніпропетровськ : ДнЮІ МВС України, 2001. – 20 с.

3. Дяченко В.І. Підготовка курсантів ВНЗ системи МВС до дій в екстремальних ситуаціях як компонент їх професійної діяльності / В.І. Дяченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 2. – С. 198–203.

4. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. / [О.М. Бандурка, В.С. Венедиктов, О.В. Тімченко та ін.]. – Х. : НУВС, 2005. – 319 с.

5. Корнещук В.В. Проблема готовності до професійної діяльності в сучасних дослідженнях / В.В. Корнещук, С.Х. Яворський // Наука і освіта. – 2003. – № 1. – С. 21–24.

6. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

7. Криворучко Л.С. Актуальність удосконалення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах : зб. тез конф. “Місце і роль внутрішніх військ у забезпеченні внутрішньої безпеки держави” / Л.С. Криворучко. – Х. : ВІВВ МВС України. – С. 119–120.

8. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / [Д.О. Александров, Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко та ін.]. – К. : НАВСУ, 2002. – 106 с.